

ZALÁN TIBOR

BAKA ISTVÁN, KORTÁRSUNK

volt.

Jó lenne novellásítani ezt a helyzetet. Elegánsabb is lenne, azon felül megteremtené a távolságtartás lehetőségét. A közlőről jól látható gödrök, felületek, kitüremkedések, pattanások, szeplők eltűnnének az ábrázolt arcra, a távolság jótékony retusálásában elkerülhetőek az utóbb kezelhetetlen pillanatok, eltompulnak a bántások, a haragok, a személyeskedő indulatok. De nem lehet, mert nem lehet. Nem engedi az a közelség, amellyel egymást szerettük és martuk azzal az emberrel, akit most már múlt idejű igékkel tudunk csak megszólítani. Ilia hívta fel a figyelmemet arra, hogy létezik egy Baka István nevű ember az irodalomban. Hogy nagyon jó költő, akitől lehet tanulni. Aki Szegedre tart, és hamarosan megérkezik. Hogy legyünk majd barátok, mert alig pár év van csak közöttünk, és hogy fogjunk össze a *faszívű várossal* szemben. Később kiderült, mennyire igaza volt, őt is kicsinálták, bennünket is félig-meddig. Nekem akkor jelentek meg az első verseim a Tiszatájban, neki akkor készülődött a nyomdák felől a Magdolna-zápor kötete. Éppen egy nagy fázissal tartott előttem. Elöttünk, mert Géczy is ott volt, aki feltehetően jobban és hamarabb a szívébe ette magát (szerette a virágokat, én akkor azt sem tudtam, mi az a virág), mert ő lett Tamás gyermekük keresztapja is.

Megjelenése inkább csalódás volt, mint öröm. A versei alapján robusztus, nagydarab és hangos férfiút vártam. Alacsony, szakállas, szemüveges, pocakosodó férfiú állt előttem. S bár megdicsérte a Tiszatájban megjelent két versemet, láthatóan nem volt elragadtatva tőlük, egyáltalán, kedvetlennek és zárkózottnak éreztem. Megsejtettem valami lekezelőt benne, de rosszul éreztem, mindössze ő is zavarban volt, nem készült fel rá, hogy lelkes és mindenre képes fiatal költők várják Szegeden. (Meg is csináltuk, Vele, hamarosan a *Gazdátlan Hajók*-antológiát, melyért ma sem kell szégyenkeznünk talán.) De nagy hibájának találtam azt is, hogy nem ivott, s ez akkor szinte áthidalhatatlan problémát okozott nekem, mert én meg éppen akkor ittam, s nagyon. A barátság csikorogva indult, annál is inkább, mert Baka

gyanakodó volt.

Az első beszélgetésen leszögezte, hogy mi – mi ketten G.J.-vel és ő – nem vagyunk nemzedéktársak. Sőt, a pestiek sem nemzedéktársai, gondolt itt Nagy Gázsira és Pintér Lajosra. Szereti és tiszteli őket, szeret és tisztel bennünket is, de nem. Legfeljebb – az akkor még író – Pass Lajos, és még néhányan, akik viszont már akkor ab-

bahagyni látszottak az irodalmat, s nem ismertük őket. És nekilátott a költészetünk átszervezéséhez Mivel hárman jártunk össze, néha kocsmába is persze (ahol egy korsó nehezen belebeszél sörből is komikusan spicces tudott lenni), de leginkább valami istenhátamögötti albérletben nyeltük a teáit, elfogadtuk magunk között szellemi vezérnek és tekintélynek: a metaforára alapuló költészetet hirdette meg vezérelvül nekünk is. Akkortájt a Nagy László-iskola volt a legerősebb, mi sem tudtuk kihúzni magunkat a hatása alól. Viszont roppant izgalmasnak éreztem Baka történelmi paraboláit, hallatlanul bátor és művészileg jól és hatásosan kódolt üzeneteit, irodalmi illúziókra épülő, mégsem a porsztmodern felé elmutató technikáit, s hamarosan azon vettem észre magamat, hogy teljesen a hatása alá kerültem. Ezt ő kellő meglepéssel és nyugalommal fogadta, sőt, természetesnek tartotta, ahogyan nem tartotta viszont természetesnek, hogy a Nagy László-i utat követem. Elég erős tehetség vagy ahhoz, hogy ne állj be semmilyen üstökös csóvába, mondogatta, teljesen önállóan kell lenned, de ez utóbbit természetesen ő sem viselte el később, választásaimat majd árulásnak tekintette, s elérkezett az a pillanat is, amikor nem irodalmi ellenfélként, de ellenségként kezelt. De erről később. Ittuk a teákat, szidtuk a rendszert, ahogy illett, figyelmünket elsősorban a szegedi kiskirályokra szentelve. A családja, felesége és kislánya, emlékezetem szerint, Szekszárdon élt ekkor, el akarta őket hozni onnan, lakásra volt szüksége, s úgy érezte, jár neki is a lakás. Másoknak van, rosszabb költők, mint ő, csak mozgékonyabbak nála, nyilván őt nem szeretik – amiben persze nem kevés igazság volt –, nyilván a verseit gyűlölik – amiben persze szintén volt igazság, én még emlékszem a páncélszekrényben őrzött Tiszatáj-számra, benne az inkriminált Baka-verssel –, nem csoda hát, hogy Bakának

üldözési mániája alakult ki.

Ez persze bonyolultabb és komolyabb dolog annál, amit általában értünk rajta. Kiváltó oka részben az, hogy erős érték- és igazságérzete mindig elégedetlenné tette, élete legnagyobb részében mellőzöttnek, alulértékeltnek és el nem ismertnek érezte magát. A politika toleranciájának a peremén táncolt állandóan, ezt rettenetesen élvezte, ugyanakkor meg is sértődött, ha a másik fél ellene fellépett. Nem talált igazi kielégülést sem az irodalomban, sem a mindennapi élet rákényszerített korlátai és csapdái között. Szinte már a megérkezése pillanatától arról beszélt, hogy el akar menni Szegedről, minden évben készült, de haláláig nem tudott elszakadni attól a várostól, amelyet valójában imádott, de amelynek a vezetőivel soha nem tudott zöldágra vergődni. Néha úgy éreztem, olyan, mint az a hal, amelyik a hálóban vergődni kezd, s mennél jobban vergődik, annál inkább belegabalyodik a szálakba, szabadulása annál inkább lehetetlenné válik. Feszengett, küszködött, létformájává vált az elégedetlenség – és konokul maradt. Amikor hozzájutott a Tisza-parti laká-

sához, meglepetésemre nem mutatott túl nagy megkönnyebbülést, holott már saját dolgozószobája is volt, úgy negyvenen túl, az első. Sok a szűnyog, mondta, s én éreztem, hogy meg van győződve arról, hogy a szűnyogokat rá a kommunisták küldik, később az új városi kisvezérek. Hogy direkt olyan helyre tették, ahol gyötrődnie kell. Igaz, ekkortájt került bele a gödörbe, ekkor vált válságossá helyzete az irodalomban, ekkor indult meg önbizalma alatt a föld, legyőzött szorongásai visszatértek, görcsei fölerősödtek, ekkoriban Baka Pista

sértődött és igazságtalan volt.

Bár ő nem tudott elszakadni a várostól, bennünket G.J.-vel állandóan távozásra biztatott. Benne lehetett ebben az is, hogy a fejére nőttünk. Egy kemény veszekedés alkalmával azt vágta hozzám, hogy én akarok Szegeden a költőkirály lenni. Nem volt szándékomban, de akkor éppen futni kezdett a szekér alattam, nyitottabb voltam nála a világ felé, jártam a kocsmákat és mindent megvetettem, ami olyan *társadalmias* volt, szép nők szerettek mutatkozni a társaságomban, érdekeltem tehát a közönséget – az akkori időszaknak, az akkori fiataloknak, egyetemistáknak és főiskolásoknak épp olyan figurára volt szüksége, mint amilyen én voltam. Ami persze csak részben esztétikai kérdés. Nem, nem akarok költőkirály lenni Szegeden, baszd meg! vágta rá mérgesen. Mint a gyerek, aki sejti, hogy valami nincs rendben akörül, amit mondanak neki, mégis elhiszi, mert úgy könnyebb, s el lehet kerülni egy verekedést, felsóhajtott, kibontotta az üveg bort, amit vittem neki, és elvigyorodva azt mondta, jó, akkor ígyünk *baszd meg*, ne veszekedjünk. Pedig nem akart ő sem vezér, sem költőkirály lenni, hisz még bennünket, közeli barátait sem volt képes elvállalni és elviselni hosszú távon. Szeretetet akart, elismerést és népszerűséget, s ezeket a legverbálisabb formájukban óhajtotta meg. S amikor elmentünk, mert el kellett jönnünk Szegedről, árulónak érzett bennünket, különösen engem, aki cserben hagyta őt, aki azért ment el Pestre, hogy könnyebben szerezzen magának és műveinek népszerűséget. Az sem érdekelte igazán, hogy munka nélkül csellengtem évekig a pesti utcákon, ismeretlenül és szeretetlenül, s egy öreg mosókonyhában húztam meg magamat a szerelmemmel, későbbi feleségemmel. Az elválás tehát épp nem a várt feloldódást, konfliktusaink megoldását hozta. Ebben az időszakban Baka

féltékeny volt.

Éveken át jelzésszerűek voltak a találkozásaink. A Kincskeresőben találkoztunk általában, én éppen az avantgarde-korszakomat éltem, ő pedig éppen azt utálta. Nekem épp sikereim voltak, őt éppen elkerülte a siker. Találkozásainkkor érezhetően mindketten zavarban voltunk, ő túljátszotta a szegedi meggyötört és mellőzött poétát, én túljátszottam az irodalmi fenegyereket, azt gondolom, így utólag vissza-

nézve, néha csak egy-egy gesztus választott el egymástól bennünket, és elsősorban attól, hogy megölelje valamelyikünk a másikat, és bevallja, hogy nagyon árva, hogy nagyon hiányzanak az együtt eltöltött órák, a teák, a közösen megbámult lányok okozta cinkos borzongások. Büszkeség volt-e, vagy gyávaság, ma már tisztázhatatlan. De elmaradtak ezek az egyetlen gesztusok, s elválásainkban a szomorúságon kívül mindig volt valami nyugtalanító, valami zavaros, valami megoldatlan, valami tisztázatlan, valami, ami a veszteségérzetre hasonlít leginkább. Úgy nézett ki, végképp el fogjuk veszíteni egymást. A fiatalok elfordultak tőle, magányosan ballagott a szegedi utcákon. Nem rád haragszom, mondogatta, henem a követőidre, akik tönkreteszik a nyelvet, mert veled szemben, nem ismerik azt, ők roncsolnak, nem kísérleteznek, egyszerűen fogalmuk sincs, hogyan lehet leírni egy normális verssort, plagizálnak téged, te meg hagyod, mert tetszik ez a szerep, mondogatta indulatosan. Pedig rám haragudott. S nekem igazán fel sem tűnt, hogy a sör mellé már elmaradhatatlanul odakerült asztalunkra a vodka is. Amikor megkaptam a Graves-díjat, gratulált, de hozzátette, *ezek* szeretnek téged, engem meg utálnak, szerencséd van. Később megkapta ő is, akkor meg csak annyit mondott, neki kellett volna *előbb* megkapnia. Amikor József Attila-díjas lettem, csak hümmögött. Amikor később megkapta ő is, s gratuláltam hozzá, csak annyit mondott megint, neki kellett volna *előbb* kapnia. S ebben valószínűleg igaza volt, de az ember nem döntheti el, mikor kap díjat, s milyen díjat kell, lehet kapnia. Amikor, valamikor a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején visszavonultam az irodalmi nyüzsgésből, és sorban és látványosan fordultak el tőlem a körülöttem lévők, tagadtak meg a követőim és felfedezettjeim, Baka Pista

együttérző volt.

Az kellett legyen, hiszen érezte, ugyanazt élem át, amit ő annak idején. Jönnek a fiatalok, pártfogásodba veszed őket, megteszel mindent, hogy sikerüljön betörniük az irodalomba, s arra biztatsz őket, hogy válasszanak maguknak önálló utat, hiszen te nem akarsz, vagy nem vagy képes sokáig a mentoruk lenni. És ők választanak, s hirtelen azt veszik észre, hogy éppen te vagy az elénk tornyosuló akadály, te, aki addig követendő példa voltál számukra. És az új útra, az új irodalmi terepekre már nem hívnak, nem visznek magukkal, új szövetségesekre találnak, akikkel akár ellened is megharcolnak. Beigazolódik a közmondás: az adós mindig a hitelezője halálát kívánja. Ráadásul Bakának ebben az időben lódult meg a szekere. Vanak, akik hajlamosak ebbe belemagyarázni, hogy a halálosan beteg emberrel való szolidaritás az oka a váratlan felívelésnek. Ez így, gondolom, nem igaz. A felívelésnek az az oka, hogy az évtizedes avantgarde és posztmodern divat és mozgás után a költészet ismét a klasszicizáltabb szövegkezelést preferálja. Ráadásul a halál közeledése, majd közelsége áthangolta a Baka-költészetet, s valami olyan sötét lobogásba

vonta, amely csak az egészen nagy költészetek sajátja. Ő maga sem értette igazán a hirtelen-nagy változást, s becsületére legyen mondva, most sem szerette azokat, akiket addig nem szeretett, hiába kínálták meg a figyelmükkel és a szeretetükkel. A fiatal költők ismét keresték a barátságát, felnéztek rá, a mesterüknek tekintették. Kapcsolatunk ekkortól ismét nyitottabb és bensőségebb lett ismét. Most én lettem a legyőzendő és félresodrandó ellenfél, sőt ellenség, s ő került fel a zászlókra. Nem esett jól, ami velem történt, viszont örültem a sikereinek. Örültem, hogy a sors visszaadja, ha csak rövid időre is, a barátomat. Beszélgetéseinkből kihulltak a görcsök, szerettem a közelében lenni, mert Baka sérülékeny, sértődékeny, de végső soron

őszinte és bátor volt.

Nem nagyon tudott hazudni, nem is nagyon látta értelmét ennek, inkább morgott és nyerskedett, emiatt is érezhették sokan sótlannak vagy ellenségesnek. Nem volt az. A belül rágódó, önmagukat szétmaró emberek típusába tartozott. Akik előbb sokáig szenvednek, azután robban csak ki belőlük minden. Nehezen oldódott, de akinek megnyílt, annak öröm és ajándék volt a vele való találkozás. Bátornak mondom, és ez meglepheti azokat, akik ismerték, hiszen nem volt kimondott hős-típus. Én a bátorságot elsősorban azért említem, mert azt tartom bátor embernek, akinek van lelki ereje, belső tartása a saját hibáit, szorongásait, görcseit önmaga számára tudatosítani, sőt azokat másokkal is megosztani. A betegségéről is szomorú nyíltsággal beszélt, s némi riadalommal figyelte, hogy mennyire tekinti a beszélgetőpartnere még élőnek, még világhoz tartozónak. Olyanokban volt képes kiadni tehát magát, amiről mások bölcsen vagy gyáván hallgatnak. Ez gyermeki lélekre vall, nagyfokú tisztaságra és a veszélyérzet hiányára. Sebezhető volt, és sokat is sebeződött, bár nem mindig onnan kapta a sebeket, ahonnan azokat valóban ráérték. És ami művészileg a legfontosabb: merte végigcsinálni azt, amit elkezdett a *Magdolna-záporban*, nem érdekelték divatok és nem akart divatdiktátoroknak, kritikuskoknak megfelelni, volt bátorsága a mellőzöttség idején is írni a Baka-verseket, noha nem láthatta előre, nem tudhatta akkor, hogy éppen ez a vállalás, ez a kitartás fogja élete utolsó fél évtizedében elviselhetővé tenni számára az életet, meghozni számára az olyannyira megvágott sikert, az olvasók és a kollégák figyelmét és szeretetét. Jó ezt leírni, mert bárhogy is eldobált néha egymástól bennünket a sors, Baka Pista

a barátom volt.

Megyünk a Szegedi utcán, fúj a szél, valami szatyrot himbál a kezében, előkaparja a pipáját, megtölti, rágyújt, szipákol, szörcsög, gesztikulál. Megyünk a hídon, valami pulóver van rajta, szövetnadrág, ing (soha nem láttam rajta trikót, és nem láttam őt

farmernadrágban sem), a fordításairól mesél. Megyünk a mártélyi vízparton, igazgatja a szemüvegét, valakit szid, valakit dicsér, nevet, mert mégiscsak a gyerekek a legnagyobb költők. Megyünk a Kincskeresőbe, megmutatja az új lemezjátszóját, a cédét nem szereti, valami régi lemezt rak fel, ha recseg, hadd recseljen, itt végre tud verset írni, vodkát hoz, mustráljuk az ablak előtt elhaladó nőket. Megyünk a Retek utca felé, szörnyű nagy házak egymás mellett, – ott lábatlankodik Ágnes leányka is körülöttünk, – ételhordó van a kezében, himbálja, mint a szatyrot, de hogy a pipa a szájában van-e, azt nem látom innen. Szekszárdon az éjszakai erdőben bolyongunk, elbújunk a többiek elől, jót röhögünk rajtuk, amikor elhaladnak mellettünk, nagy csapat fiatal, később, amikor utánuk settenkedünk, azt látjuk, hogy rajtunk kívül még ketten lemaradtak a bandától, egy fának dőlve szeretkeznek az ösvény szélén, kuncogva és megszégyenülten osonunk el mellettük, két vénülő kujon. Megyünk a szekszárdi kertben, ott van a család, Kiss Robival forgatunk, halászlevet eszünk és vörös borokat iszunk, Pista felszabadult, nyugodt, nem látszik betegnek. Pedig az. Megyünk Ilia születésnapján Tápén, Jankovics azt mondja neki, milyen jó verset olvasott mostanában tőle, mire ő azt feleli, a halál küszöbén te is jó verseket írnál, és kibékülnek végre, talán, de lehet, erre is rosszul emlékszem. Megyünk a sáros kis utcán, át valami sötét udvaron, teát iszunk és bámulunk bele a fekete szegedi éjszakába. Megyünk a Tisza-parton, dühösen csapkod a szatyorral, nincs telefonja, nem lehet elviselni ezt a várost, nem lehet elviselni az embereket, nem lehet elviselni ezt a létezést, de azért mégsem kéne még meghalni. Megyünk a szekszárdi temető felé, Csilla, Katona Imre meg én, lassított a menésünk, zsebemben valami papírocsmi, amit fel fogok olvasni, már mindenki ott van, sok gyászoló ember van ott, s mutatnak egy koporsót, valaki azt mondja, ott

van

Baka István, kortársunk